

Бездушна Юлія Сергіївна,
доктор економічних наук, завідувач відділу обліку і оподаткування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Лівінський Анатолій Іванович,
доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет
Замлинська Ольга Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Bezduشنا Yulia,
Doctor of Economic Sciences, National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»,
<https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>
Livinkyi Anatolii,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Odesa State Agrarian University
<https://orcid.org/0000-0002-2337-3884>
Zamlynska Olha,
PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Odesa State Agrarian University,
<https://orcid.org/0000-0001-6701-7198>

АНАЛІЗ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ В УПРАВЛІННІ АГРАРНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ ANALYSIS OF THE CAPITALIZATION LEVEL IN THE MANAGEMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Бездушна Ю.С., Лівінський А.І, Замлинська О. В.
Аналіз рівня капіталізації в управлінні аграрним підприємством. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 81 – 86.

Bezduشنا Y., Livinkyi A., Zamlynska O. Analysis of the capitalization level in the management of an agricultural enterprise. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 3, pp. 81 – 86.

Статтю присвячено необхідності змін до вимог управління аграрним підприємством, а саме напрацювання стратегії зростання бізнесу, підвищення репутації за рахунок подання прозорої міжнародної звітності, що підвищить інвестиційну привабливість аграрних підприємств України. У статті розглянута проблема заниження вартості активів у фінансовій звітності аграрних підприємств та пропонуються напрями її вирішення. Зокрема, приділено увагу одному з етапів реалізації концепції облікового забезпечення капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва, що передбачає проведення аналізу рівня капіталізації в управлінні аграрним підприємством. Обґрунтовано порядок розрахунку коефіцієнту капіталізації як відношення справедливої оцінки активів до їх балансової вартості, розкрито підсумки його апробації серед сільськогосподарських підприємств та надано прогноз зростання вартості активів аграрного сектору економіки за результатами впровадження авторської розробки по галузі. Очікується, що ефективні комунікації та документальне підтвердження рівня капіталізації підприємств сприятимуть належному обліково-аналітичному забезпеченню і якісному формуванню інформації при складанні звітності як складової управління аграрними підприємствами.

Ключові слова: управління підприємством, бухгалтерський облік, звітність, контроль, аналіз, капіталізація, активи, управлінський облік, інформаційні технології.

The article considers the need for changes to the management requirements of an agricultural enterprise, namely, developing a business growth strategy, improving reputation through the submission of transparent international reporting, which will increase the investment attractiveness of agricultural enterprises in Ukraine. The article raises the problem of undervaluation of assets in the financial statements of agrarian enterprises and suggests directions for its solution. In particular, attention was paid to one of the implementation stages of the concept of accounting support for the potential capitalization of agrarian entrepreneurship subjects, which involves the analysis of the capitalization level in the management of an agrarian enterprise. As a result of the imperfection and unsettledness of the assessment of asset capitalization, the lack of preparation of the management apparatus for the introduction of international reporting requirements, it is proposed to use the capitalization ratio, and its calculation based on accounting data and the market value of capital can be considered an indicator of the level of the shadow economics, which meets the modern investment requests in management of agricultural enterprises. The procedure for calculating the capitalization ratio, as a ratio of the fair valuation of assets to their balance sheet value, is substantiated, the results of its approval among agricultural enterprises are disclosed, and a forecast of the growth of the value of assets in the agricultural sector of the economy based on the implementation of the author's development in this field is provided. It is expected that effective communications and documentary confirmation of the capitalization level of enterprises will contribute to proper accounting and analytical provision and qualitative formation of information when preparing reports as a component of management at agricultural enterprises. The proposed new approaches to the accounting and analytical support of the activities of agricultural enterprises can be considered as an information driver of the sustainable development of agricultural enterprises, which, in combination with the digitalization of management systems and taking into account the requirements of the system of international reporting standards of sustainable development, will improve the quality potential of the management system.

Keywords: enterprise management, accounting, reporting, control, analysis, capitalization, assets, management accounting, information technologies.

© Бездушна Юлія Сергіївна, Лівінський Анатолій Іванович, Замлинська Ольга Володимирівна, 2022

Вступ

Сучасній економіці притаманні динамічні зміни. Однією з характеристик вітчизняної економіки є її трансформаційний характер, що зумовлює потребу і невідворотність змін у системі управління на рівні підприємств та їх підрозділів, зокрема і обліково-аналітичних служб. Актуальне на сьогодні вартісно-орієнтоване управління підприємством ґрунтується на тій головній меті діяльності, якою є підвищення вартості підприємства – його капіталізація. Концепція управління вартістю підприємства (Shareholder Value Concept, Value-Based Management), що передбачає націленість менеджменту не стільки на збільшення поточних чи запланованих на найближчі періоди прибутків підприємства, скільки на формування основи для зростання поточної та майбутньої ринкової вартості компанії для отримання значно вищих прибутків в більш віддаленій перспективі.

У зв'язку з посиленою увагою до даної наукової проблеми актуальності набуває розвиток наукових досліджень в частині існуючих механізмів капіталізації та зростання вартості підприємства, розробка концепцій та ефективного управління капіталом, методик його аналізу та оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класична наука про капітал представлена працями Дж. М. Кейнса, А. Сміта, Д. Рікардо, М. Руденка, К. Маркса, Дж. Мілля, А. Маршалла, Ф. Кене, В. Леонтьєва. Сучасні дослідження у сфері формування капіталу аграрного підприємництва проводять П. Гайдуцький, І. Кириленко, Ю. Лупенко, Б. Пасхавер, П. Саблук, М. Федоров та інші. Дослідженню засад аналізу капіталу і капіталізації присвячені праці І. Бистрякова, О. Бородіної, Ю. Гринчук, Я. Крупки, Е. Лібанової, М. Хвесика та інших.

Сучасне обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів підприємництва та їх капіталізації, сформоване у працях Р. Бруханського, С. Василішина, В. Дерія, В. Жука, І. Замули, Т. Камінської, С. Легенчука, Н. Малюги, В. Савчука, О. Сокола, Д. Трачової, Л. Чижевської, В. Шевчука, І. Яремка.

Недооцінка капіталу у фінансовій звітності, що негативно позначається на вартості підприємства, обумовила потребу формування концептуальних засад облікового забезпечення капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва. У 2021 році у відділі обліку та оподаткування Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук [1], в якій серед іншого запропонований проєкт Концепції такої капіталізації, яка передбачає формування на рівні держави єдиної стратегічної облікової політики капіталізації та її реалізацію за галузями (на рівні держави; галузі, виробничих об'єднань підприємств). Наступний етап – запровадження, на основі розроблених пропозицій по відомчій аграрній статистиці, ведення галузевого реєстру, притаманного (властивого) капіталу, організація централізованої роботи з проведення роз'яснювальної та методичної роботи з питань приведення сільськогосподарськими товаровиробниками обліку активів у відповідність до чинних положень, які передбачають оцінку справедливої вартості капіталу та не допускають відхилень балансової вартості активів від їх ринкової ціни з урахуванням усіх видів зносу. Одним із етапів реалізації Концепції визначено саме аналіз рівня капіталізації в управлінні аграрним підприємством. Запропонована методика такого аналізу описана в даній публікації.

Мета статті

Мета статті є наукове обґрунтування теоретико-методологічних положень і методичних підходів проведення аналізу рівня капіталізації в управлінні аграрним підприємством як важливого елемента концепції облікового забезпечення капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва і дієвого заходу вирішення наявних проблем в умовах форс-мажорних обставин і тривалої нестабільності аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Стандартизація аналітичних процедур є обов'язковим завданням в процесі запровадження принципів капіталізації, а постійний аналіз коефіцієнтів капіталізації активів в аграрній та державній політиці, за нижченаведеним порядком забезпечить як зростання вартості активів, так і інвестиційну привабливість суб'єктів аграрного підприємництва.

З метою аналізу рівня капіталізації складових потенціалу доцільним є визначення коефіцієнту капіталізації як відношення справедливої оцінки активів до їх балансової вартості:

$$K_{\text{кап}} = \frac{CB_{\text{ча}}}{BB_{\text{ча}}} \quad (1)$$

де $K_{\text{кап}}$ – коефіцієнт капіталізації;

СВ_{ча} – справедлива вартість чистих активів підприємства;

БВ_{ча} – балансова вартість чистих активів підприємства.

За основу в розрахунок покладена вартість чистих активів підприємства. Відповідно до п.4 П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [2] чисті активи – це активи підприємства за вираженням його зобов'язань. Цей показник, на нашу думку, відображає вартість підприємства. Це підтверджують і стандарти оцінки цілісних майнових комплексів, за якими вартість підприємства обраховується за майновим підходом – методом накопичення активів. За даним методом чиста вартість активів цілісного майнового комплексу визначається як різниця між вартістю активів та вартістю його зобов'язань, визначених на дату оцінки.

При цьому справедлива вартість чистих активів передбачає розрахунок ринкової вартості усіх статей балансу:

$$СВ_{ча} = НА_c + ОА_c + АГВ_c - ДЗ_c - ПЗ_c - ЗГВ_c \quad (2)$$

де СВ_{ча} – справедлива вартість чистих активів підприємства;

НА_c – справедлива вартість необоротних активів;

ОА_c – справедлива вартість оборотних активів;

АГВ_c – справедлива вартість необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття;

ДЗ_c – справедлива вартість довгострокових зобов'язань і забезпечень;

ПЗ_c – справедлива вартість поточних зобов'язань і забезпечень;

ЗГВ_c – справедлива вартість зобов'язань, пов'язаних з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Справедлива вартість вищезазначених активів і зобов'язань оцінюються з урахуванням наступних особливостей (табл. 1).

Таблиця 1. Оцінка справедливої вартості окремих видів чистих активів в процесі капіталізації*

Вид активів	Порядок оцінки
Необоротні активи в частині основних засобів, нематеріальних активів, незавершеного будівництва, довгострокових фінансових вкладень	Оцінюються з використанням бази оцінки, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості, вибір та визначення яких здійснюються відповідно до вимог національних стандартів
Необоротні активи в частині довгострокової дебіторської заборгованості та відстрочених податкових активів	Оцінюються з урахуванням строку їх повернення (погашення, відшкодування) та ймовірності такого повернення (погашення, відшкодування)
Поточна дебіторська заборгованість	Оцінюється з урахуванням строку її повернення (погашення, відшкодування) та ймовірності такого повернення (погашення, відшкодування)
Матеріальні оборотні активи (запаси, товари)	У разі, коли їх поточна вартість еквівалентна вартості, що відображена у бухгалтерському обліку, оцінюються виходячи з вартості таких активів, що відображена в бухгалтерському обліку, в інших випадках – виходячи з їх ринкової вартості або вартості ліквідації, якщо ринкова вартість не перевищує вартість ліквідації
Довгострокові та поточні фінансові інвестиції	Оцінюються, виходячи з їх ринкової вартості
Векселі одержані	Оцінюються, виходячи з їх ринкової вартості, з урахуванням строку та ймовірності їх погашення
Поточна вартість довгострокових та поточних зобов'язань	Залежно від їх виду визнається такою, що дорівнює вартості, відображеній у бухгалтерському обліку, або розраховується шляхом дисконтування сум (основний борг, відсотки), що підлягають погашенню у відповідних періодах, за обґрунтованою для кожного із зобов'язань ставкою дисконту

*Адаптовано на основі п.11 Національного стандарту оцінки 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» [3]

Балансову вартість чистих активів підприємства (БВ_{ча}) доцільно розраховувати аналогічним способом, лише з використанням балансової оцінки замість справедливої:

$$БВ_{ча} = НА_б + ОА_б + АГВ_б - ДЗ_б - ПЗ_б - ЗГВ_б \quad (2)$$

де БВ_{ча} – балансова вартість чистих активів підприємства;

НА_б – балансова вартість необоротних активів;

ОА_б – балансова вартість оборотних активів;

АГВ_б – балансова вартість необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття;

ДЗ_б – балансова вартість довгострокових зобов'язань і забезпечень;

ПЗ₆ – балансова вартість поточних зобов'язань і забезпечень;

ЗГВ₆ – балансова вартість зобов'язань, пов'язаних з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

З метою доведення раціональності запропонованого підходу аналізу коефіцієнта капіталізації визначено коефіцієнти капіталізації потенціалу 16 підприємств і установ, що передбачало суцільну експертну оцінку ринкової (справедливої) вартості активів та її співвіднесення з балансовою вартістю. В результаті розрахунків середньозважений коефіцієнт капіталізації склав 15,77:

$$K_{\text{кап}} = \frac{1011,58}{64,13} = 5,77$$

Отриманий показник свідчить про недооцінку потенціалу підприємств у балансі в середньому в 16 разів. Зокрема за результатами аналізу на підприємствах і установах виявлено відхилення в оцінці потенціалу від 2 до 100 разів. По окремим підприємствам проведення робіт, передбачених запропонованою концепцією капіталізації (інвентаризація майнового комплексу, оцінка справедливої вартості та відображення її в бухгалтерському обліку), забезпечило: зростання вартості основних засобів на 41%, 127%, 341%; збільшення загальної вартості активів на 15%, 53%, 210%; зростання вартості власного капіталу на 35%, 58%, 455%.

Така значна недооцінка наявного на балансах капіталу (без урахування природничого, людського та інтелектуального компонентів) доводить нагальну потребу реалізації запропонованих підходів до аналізу рівня капіталізації підприємства для виявлення загроз та причин відхилення.

У разі їх прийняття та запровадження методично-організаційних механізмів їх реалізації економічний ефект за рахунок капіталізації активів сільськогосподарських підприємств може становити 292,69 млрд дол. США, без урахування природничого, людського та інтелектуального компонентів (табл. 5.4).

Таблиця 2. Економічна ефективність реалізації концептуальних засад облікового забезпечення капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва, млрд дол. США*

Складова потенціалу	За даними державної статистики	За результатами впровадження розробки
Вартість основних засобів по Україні	404,21	404,21
Вартість основних засобів галузі сільського господарства	19,82	312,51
Частка основних засобів галузі сільського господарства в загальній вартості основних засобів України, %	4,9	77,3

*Розраховано на основі даних Державної служби статистики України про вартість основних засобів станом на 01.01.2020 р. та визначеного середньозваженого коефіцієнта капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва.

Однак досягнення таких прогнозних показників можливе за умови масштабної роз'яснювальної та навчально-методичної роботи серед облікових служб підприємств. Навчання бухгалтерів має бути націлене на розкриття основних положень організації, методики та звітності в частині запровадження ефективної системи аналізу показників капіталізації на підприємствах.

Серед важливих умов реалізації ефективної державної політики забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є своєчасна ідентифікація факторів і умов як загроз для аграрного сектору та перешкод його інноваційного розвитку [4]. Проведення зазначеної роботи в масштабах аграрного сектору, а крім того й інших галузей сприятиме зниженню рівня тіньової економіки. Очевидним вбачається причинно-наслідковий зв'язок рівня достовірності статистичних даних з макроекономічним показником – рівень тінізації економіки, який визначається відношенням обсягу ВВП, створеного у тіньовому (неофіційному) секторі економіки до офіційного обсягу, створеного у країні валового внутрішнього продукту [5].

Вочевидь існує й прямий зв'язок між повнотою бухгалтерського обліку, що є основою статистики та тіньовою економікою в країні. Відтак недостатня оцінка та капіталізація активів (на рівні підприємств) та національного багатства (на рівні держави) є ознакою та передумовою зростання тіньової економіки. Адже під «тіньовою економікою» розуміють усю сукупність економічної діяльності, що не враховує офіційна статистика і не включають у валовий національний продукт країни.

За розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у 2021 року становив 30% від обсягу офіційного ВВП [6]. Однією з причин Міністерство економіки вказує обліково-

статистичну. Зокрема, відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, що затверджені наказом Міністерства економіки України від 18 лютого 2009 р. № 123, причинами утворення тіньової економіки є:

1) обліково-статистичні:

ухилення суб'єктів господарювання від звітування перед органами державної статистики та контролюючими органами;

відсутність належної інформації, обумовлена недоліками методу статистичного охоплення діяльності суб'єктів господарювання та ведення статистичної звітності;

2) економічні:

ухилення суб'єктів господарювання від державної реєстрації з метою уникнення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

заниження суб'єктами господарювання відомостей про отримані доходи з метою зменшення суми сплачуваних податків, зборів (обов'язкових платежів) [7].

У січні 2021 року прийняті оновлені рекомендації, які розроблені з метою оцінки рівня тіньової економіки в національній економіці в цілому та за окремими видами економічної діяльності шляхом непрямого обчислення на макроекономічному рівні вартості товарів (робіт, послуг), яка навмисно завищується або занижується суб'єктами господарювання у статистичній звітності.

Таким чином, запропоновані підходи по аналізу та обліково-інформаційному забезпеченню капіталізації потенціалу суб'єктів підприємництва, їх реалізація в масштабах аграрного сектору, а крім того і в масштабах інших галузей та країни сприятиме зниженню рівня тіньової економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Запропоновані підходи до аналізу рівня капіталізації підприємств є складовою концепції обліково-інформаційного забезпечення капіталізації потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва. Загалом пропоновані концептуальні підходи включають формування єдиної облікової політики (на рівні держави; галузі, професійних об'єднань підприємств), процедури виявлення (у тому числі формування реєстру, притаманного галузі капіталу), управління оцінкою і постановкою на баланс та постійний аналіз коефіцієнтів капіталізації в аграрній та державній політиці. За розрахованими прогнозами впровадження пропозицій в національному масштабі забезпечить капіталізацію активів за рахунок потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва в сумі 292,69 млрд доларів США (без урахування природничого, людського та інтелектуального компонентів). Перевага даної розробки перед іншими полягає в тому, що запропоновані нові підходи до аналізу потенціалу суб'єктів аграрного підприємництва, які враховують вимоги глобальної системи стандартів звітності про сталий розвиток, нове облікове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням диджиталізації систем управління.

Для здійснення аналізу ефективності процесів капіталізації на підприємстві запропоновано формулу розрахунку коефіцієнту капіталізації як відношення справедливої оцінки чистих активів до їх балансової вартості. Застосування даної формули дозволило визначити середню недокапіталізацію активів підприємств аграрного сектору, за якою їх вартість в бухгалтерському обліку занижена мінімум у 2 максимум у 100 разів (за результатами проведеної оцінки на 16 сільськогосподарських підприємствах). Даний коефіцієнт капіталізації та його розрахунок на основі даних бухгалтерського обліку та ринкової вартості капіталу можна вважати своєрідним індикатором рівня тіньової економіки у її розумінні, як економіки поза офіційним бухгалтерським обліком та звітністю. Саме тому реалізація пропозицій по капіталізації в масштабах аграрного сектору, а крім того й іншим галузям сприятиме зниженню рівня тіньової економіки.

Запропонований аналіз рівня капіталізації можна вважати інформаційним драйвером сталого розвитку аграрних підприємств, який у комплексі з диджиталізацією систем управління і врахуванням вимог системи стандартів міжнародної звітності сталого розвитку покращать якісний потенціал системи управління.

Список літератури

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>

2. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>
3. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 211 с.
4. Требін М.П. Громадянське суспільство як соціальний феномен: зародження концепту. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр.* 2012. №1(11). С. 216-224.
5. Карташов А.В., Радченко О.В. Абетка політична. Громадянське суспільство і політика: навчальний посібник / за наук. ред. док. наук держ. упр. О.В. Радченка, редактор-упорядник М.Д. Городок. вид. 11-е, доп. і перероб. Київ: 2016. 48 с.
6. Львіна М.В. Соціально-економічна роль некомерційних організацій у забезпеченні сталого розвитку суспільства. *Механізм регулювання економіки.* 2011. № 3. С. 28-37.
7. Цвих В.Ф., Горбняк О.В., Кобильник В.В. Громадянське суспільство: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Абетка Світ, 2009. 111 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; За ред. Ю.С. Шемшученка та ін. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
9. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін.; за ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 112 с.
10. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ: Юридична думка, 2018. 676 с.
11. Ниценко В. Крупнотоварное агропроизводство в Украине : состояние и тенденции развития: моногр. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. 648 с.
12. Митяй О.В., Лагодієнко В.В., Сафонов В.В. Конкуренентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери. *Економічний часопис – XXI.* 2015. №155 (11-12). С. 59-62.
13. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Ефективна економіка.* 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10039>.

References

1. Pro zabezpechennia uchasti hromads'kosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2010). [On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. No. 996 dated November 3, 2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>.
2. Pro zatverdzhennia Poriadku spryannia provedenniu hromads'koi ekspertyzy diial'nosti orhaniv vykonavchoi vlady. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2008). [On the approval of the Procedure for facilitating public examination of the activities of executive authorities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. No. 976 dated November 5, 2008. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>.
3. Bojchuk, M.A. (2007). *Vlada i hromadians'ke suspil'stvo: mekhanizmy vzaiemodii.* [Government and civil society: mechanisms of interaction]. Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. Kyiv. Ukraine.
4. Trebin, M.P. (2012). «Civil society as a social phenomenon: the origin of the concept». *Visnyk Natsional'noi iurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia: zb. nauk. pr.* no. 1(11), pp. 216-224.
5. Kartashov, A.V., Radchenko, O.V. Abetka politychna. Hromadians'ke suspil'stvo i polityka. [The alphabet is political. Civil society and politics]. (2016). In Radchenka, O.V., Horodok, M.D. (ed.). Kyiv. Ukraine.
6. Il'ina, M.V. (2011). «The socio-economic role of non-profit organizations in ensuring the sustainable development of society». *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky.* no. 3, pp. 28-37.
7. Tsyvkh, V.F., Horbniak, O.V., Kobyl'nyk, V.V. (2009). *Hromadians'ke suspil'stvo.* [Civil society]. Abetka Svit. Kamianets-Podil'skyi. Ukraine.
8. *Politolohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk. NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho.* [Political science encyclopedic dictionary. NAS of Ukraine, Institute of State and Law named after V.M. Koretsky]. (2004). In Shemshuchenka, Yu.S. (ed.). Heneza. Kyiv. Ukraine.
9. Yablons'kyi V.M. (2019). *Hromadians'ke suspil'stvo Ukrainy: polityka spryannia ta zaluchennia, vyklyky ta transformatsii.* [Civil society of Ukraine: policy of promotion and involvement, challenges and transformations]. In Korniiev's'koho, O.A., Tyschenko, Yu.A., Yablons'koho, V.M.. NISD. Kyiv. Ukraine.
10. *Hromadians'ke suspil'stvo v Ukraini: suchasnyj stan, vyklyky, stratehiia modernizatsii. Vol. 1. Zahal'noteoretychni ta konstitutsiino-pravovi aspekty rozvytku hromadians'koho suspil'stva v Ukraini.* [Civil society in Ukraine: current state, challenges, modernization strategy: monograph. Vol. 1. General theoretical and constitutional and legal aspects of the development of civil society in Ukraine]. (2018). In Shemshuchenka, Yu.S., Skrypniuka, O.V. Yurydychna dumka, Kyiv. Ukraine.
11. Nicenko, V. (2013). *Krupnotovarnoe agroproduzvodstvo v Ukraine: sostojanie i tendencii razvitija.* [Large-scale agricultural production in Ukraine: state and development trends]. LAP LAMBERT Academic Publishing.
12. Myt'aj, O.V., Lahodiienko, V.V., Safonov, V.V. (2015). «Competitiveness of agricultural enterprises as the main lever of sustainable development of the agricultural sector». *Economic annals - XXI.* №155 (11-12), pp. 59-62.
13. Stepanenko, S. (2022). «Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions». *Efektivna ekonomika.* vol. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.96>

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.